

Janez Cvirn

**KRI V LUFT! ČREVE V PLOT! Oris družbenega
življenja v Celju na prelomu stoletja
Novi tednik - Radio Celje, Celje, 1990, str. 107**

Janez Cvirn nam v svojem delu ponuja zanimiv 'pogled v vsakdanje življenje socialno in nacionalno strukturirane Celjske družbe na prelomu stoletja'. Zaveda se, da je naloga težavna. 'Na eni strani gre za to, da vsakdanjik ne pozna nobenega koherentnega korpusa, temveč sestoji iz množice na prvi pogled inkompatibilnih virov, ki jih mora zgodovinar sestaviti v obravnave vsakdanjika, za problem njegove umestitve v čas in prostor. Kajti, kot ne moremo spoznati neke (globalne) družbe brez poznavanja vsakdanjega življenja, ki se nahaja znotraj te družbe in njene zgodovine, tako ne moremo spoznati vsakdanjika brez poznavanja struktur globalnih družb.'

Ta malo daljši citat je ključen za razumevanje obravnavanega dela. Določa namreč njegovo strukturo; avtor v uvodnih poglavjih oriše gospodarske, socialne in nacionalne razmere v Celju v letih od 1890 do 1914. Njegov prijem lahko označimo kot družboslovje v najširšem pomenu besede, kot kombinacijo zgodovinske, etnološke in sociološke analize.

V prvem poglavju opisuje avtor razvoj podeželskega mesteca z nekaj več kot 5000 prebivalci v industrijsko mesto. Zanimivo je, da so hitreje kot mesto samo rasla njegova predmestja. Za socialno strukturo pa je bilo značilno krčenje deleža kmečkega prebivalstva na račun srednjih slojev (obrnitkov, trgovcev, uradnikov in svobodnih poklicev).

Nemci so v Celju predstavljali gospodarsko, kulturno in politično dominantno skupino. Nacionalna dimenzija stratifikacije je postala dominantna. 'Narod je vse, vse drugo je daleč v ozadju', ugotavlja avtor. To se je izražalo tako v ekonomskem tekmovanju, političnem organiziranju, kulturnem delovanju kot v družabnem življenju.

Prevladujoča nacionalna trenja so se torej prenašala v vsakdanje življenje. Avtor to podrobno opisuje.

Gostinski lokali so bili tedaj, v večji meri kot danes, središče družabnega življenja. Odprti so bili lahko do polnoči (ob posebnih priložnostih, na primer ob plesih ali veselicah pa je bilo mogoče dobiti tudi dovoljenje za prekoračitev obratovalnega časa). Tako je bilo v Celju, mestecu s 6713 prebivalci, 35 gostinskih lokalov ali ena gostilna na 192 ljudi. Razcepljenost gostilniškega družbenega življenja na socialni podlagi (torej glede na to kam so zahajali meščani, kam delavci in kam kmetje) je bila nepomembna v primerjavi z razcepljenostjo tega življenja na nacionalni podlagi. Vse boljše gostilne so bile v nemških rokah in Slovenci v njih niso bili zaželjeni. Tako je bilo na primer v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja v mestu le malo lokalov, kjer so bili slovenski gostje in njihove prireditve dobrodošli. Niso bili redki primeri, ko so slovenskega gosta nasilno odstranili iz gostilne samo zato, ker je govoril v materinem jeziku. Zaradi pomanjkanja slovenskih lokalov v mestu so bili celjski Slovenci prisiljeni zahajati v predmestne gostilne, ki so bile večinoma slovenske.

Značilno shajališče celjskih meščanov so bile tudi štiri kavarne. Odprte so bile lahko do ene ure zjutraj. Obiskovali so jih pretežno Nemci. Redki Slovenci, ki so tja zašli, so bili izpostavljeni žalitvam in fizičnemu obračunavanju. Vse do razpada monarhije so se morali Slovenci v mestu zadovoljiti z restavracijo v Narodnem domu, ki je delovala od leta 1897 naprej.

Najbolj razvpit nočni lokal v Celju je bila javna hiša iz leta 1896. Prostitucijo je avstrijska zakonodaja dopuščala in številni protesti meščanov niso zalegli. Glavne stranke so bili rekruti, svoje prve seksualne izkušnje pa so se tam nabirali tudi sinovi iz uglednih meščanskih družin. Sicer pa so bile prostitutke pod strogim policijskim in zdravstvenim nadzorom.

Pretepi so bili del gostilniškega vsakdanjika. Številnim pretepom je botroval alkohol, vendar pa je bil vzrok večine vendarle nacionala nestrpnost. Včasih je prihajalo tudi do večjih izgredov. Pogosto so se med seboj spopadli Sokolovci in Nemci, mestna policija pa je dogodke pogosto le opazovala. Takšni spopadi so mestnemu uradu služili kot izgovor za to, da so prepreževali vse slovenske nacionalne slavnosti v mestu.

Ena najbolj priljubljenih oblik zabave in druženja so bili plesi. Prirejali so jih gostilničarji (predvsem veselice, na njih so se pripadniki nižjih slojev vrteli v ritmu polke ali valčka), hotelirji ter različna društva, ki jih je bilo pred prvo svetovno vojno v Celju več kot osemdeset (prirejali so elitnejše plesne). Tudi tu je veljala stroga nacionalna delitev. Razpoloženje na plesu bi 'izzivalci' nasprotne nacionalnosti pogosto skušali pokvariti. Mladi so plesali predvsem na plesnih vajah, ki so bile prav tako ločene po nacionalnosti.

Pomemben kraj druženja je bila promenada. To je bila najcenejša oblika druženja, ki je ponujala možnost za navezavo stikov z nasprotnim splom. Sprehajalci so oblikovali skupinice oseb istega spola. Večerna promenada je med tednom potekala vsak dan med 18. in 19. uro, ob nedeljah in praznikih pa dopoldne med 10. in 12. uro. Verjetno ni treba posebej poudarjati, da so se tudi na promenadi izražala nacionalna nasprotja.

Ob sobotah in nedeljah so revnejši prebivalci mesta v glavnem ostajali doma, pripadniki srednjih in višjih slojev pa so odhajali na krajše izlete v okolico. Ena najbolj priljubljenih izletniških točk je bil Stari grad, ki so ga kot svoj nacionalni simbol navajali tako Slovenci kot Nemci. Izlete pa so prirejala tudi različna društva, med slovenskimi na primer Sokoli.

Ukvarjanje s športom je bilo manj popularno in slabše organizirano kot je danes. Najstarejše športno društvo je bilo strelsko (nemško), najbolj priljubljena pa je bila telovadba (nemški Turnverein in slovenski Sokol). Višji sloji so se ukvarjali z drsanjem in sankanjem, tenisom, streljanjem, kolesarjenjem in lovom, med nižjimi sloji pa so bili priljubljeni telovadba, atletika in nogomet. Večino kopaljšč ob Savinji so si uredili Nemci, leta 1890 pa so svojo kopaljško zadrugo ustanovili tudi Slovenci.

V mestu je delovalo nekaj polprofesionalnih kulturnih ustanov. V celjskem gledališču je nastopal domači ansambel (predstave so bile v nemškem jeziku), pa tudi druga gledališča iz vse monarhije. Različne predstave (igrokaze, enodejanke, šaljive prizore, kabaret itd.) pa so prirejali tudi v Čitalnici in drugih društvih. Za glasbeno življenje je bila pomembna ustanovitev Celjskega glasbenega društva in v njegovem okviru glasbene šole in godbene kapele, ki je nastopala na nedeljski promenadi. Poleg tega pa so obstajali tudi različni tamburaški orkestri, več pevskih društev itd.

Družabno življenje v Celju se je na prehodu stoletij razvijalo strogo nacionalno segregirano. O tem nam pričajo tudi številna enonacionalna društva: **športna** (nemško in slovensko kolesarsko, teniško, telovadno društvo, pa tudi druga), **strokovna** (nemško in slovensko učiteljsko, zdravniško, odvetniško, trgovsko, uradniško ter draga društva), **narodnoobrambna** (podružnica Ciril-Methodove družbe in celjski krajevni skupini Südmarke ter nemški Schulverein itd.), **dobrodelna** (Društvo za podporo revnih dijakov, Dijaška kuhinja, društvo Nemški dijaški dom itd.) in **kulturna** (slovenska in nemška pevska društva itd.). Vsa ta društva so bila ustanovljena na podlagi ozko zastavljenih

nacionalnih ciljev; društev z izključno družabnimi nameni pa je bilo bistveno manj. Nema lokatero društvo, ugotavlja Janez Cvirn, je nastalo zgolj kot protiutež podobnemu društvu drugega naroda.

Ob branju tega izredno zanimivega družboslovnega dela se bralec nehote vpraša, kaj bi se zgodilo s Slovenci, če ne bi na ruševinah monarhije po prvi svetovni vojni nastala kraljevina SHS. Avtorja to vprašanje ni zanimalo, le tu in tam je navrgel kakšen primer 'nacionalnega preobrata' po vojni. Tako so na primer nove oblasti zaplenile Nemško hišo in jo spremenile v Celjski dom. Voditelja najbolj radikalnega krila celjskih Nemcev so slovenske oblasti leta 1919 aretirale zaradi dolgoletnega protislovenskega delovanja itd. Po prvi svetovni vojni so se vloge skratka zamenjale - iz ekonomsko, politično in kulturno dominantnega naroda so Nemci postajali drugorazredni narod ter se bodisi izseljevali ali asimilirali. Bi bili brez stare Jugoslavije Slovenci danes narodnostna manjšina, pretežno 'folkloren' narod, kakršni so na primer Škoti, Valežani ali Baski? Zelo verjetno.

Gregor Tomc